

מתורת הסוד אל הפסיכולוגיה

מיכה אנקורי; הלב והמעייין - חסידות ופסיכולוגיה אנליטית; הוצאת רמות; אוניברסיטת תל-אביב, 1992; 268 עמ'.

מתוך כורח פנימי ודחף בלתי נלאה מבקשת האנושות מאז ומעולם להכיר את היקום, ולפתח את אופני ההכרה-התודעה האנושית. התהליכים הקוסמיים תוארו בחסידות ובגנויות מיתולוגיות, באגדות, בדתות, ומשם עברו לגיטור היסטורי, מדעי, ספרותי ופסיכולוגי. עם הזמן התגבשה ההבנה כי תהליכי היקום ותהליכי הנפש משתקפים זה בזה, או בניסוח אחר: תיאורי הנפש באמצעות תהליכי הנפש האנושית. היסט הדגש מן העולם האובייקטיבי אל העולם הפנימי-סובייקטיבי הביא לעולם את התורות הפסיכולוגיות, והוליד מן הקבלה את החסידות. אלא, ש"אנשי מדרגה" בחסידות הקדימו ביותר ממאה שנה את תגליותיה של הפסיכולוגיה המודרנית וניסחו חכמת נפש עמוקה.

בספרו הקודם ("וזה היער אין לו סוף", 1989) עסק אנקורי באנלוגיות בין תורת האלוהות הקבלית לבין תורת הנפש על-פי ק.ג. יונג. בספרו הנוכחי עוסק אנקורי בחסידות כסוג של פסיכולוגיה תיאולוגית או מיסטיקה יישומית. הדגש עובר מהאלוהות הקיימת לעצמה אל נפש האדם וחיותה את האלוהי, ואל דרכים להתמודד עם דיאלמות בסיסיות של החיים.

המיסטיים בהם עוסק הספר: גלות וגאולה, מיתוס ההתחדשות, השבירה והתיקון, מתיקון העולם לתיקון האדם, דרגות הנפש, גלגולי הנפש, השתקפות הספירות בנפש האדם, המחשבות הזרות (היצרים), היחס לגוף ולרע, הניגון - יסוד החוויה, חשיבותם של מיתוסים אגדות ומעשיות עם, המודעות, חופש הבחירה, התכונות הנפש לקראת תכלית וחיפוש אחר משמעות. חשיבות ענייני העולם הזה, הסכנות בספיריטואליזציה יתירה, בין מיסטיקה לאמגיה. נבחנים גם גבולות ההשפעה האנושית: המותר והאפשרי, עמדת האדם מול הכוחות הגדולים, הציפיה למשיח לעומת דגש על התהליך-הדרגתי. הסמלים, היסוד הנשי, השתיקה והצמצום, הפגימה החסר והדכאון, אשליית הכוח האנושי וסכנת ההיבדק (גאוות יתר), האשמה הקיומית, כורח התפתחות התודעה, דמות הצדיק, הנקודה הפנימית, כוליות הנפש, הדבקות, תהליך היצירה, הגעגוע.

כל אלה נדונים מההיבט החסידי ומההיבט הפסיכולוגי (יונגיאני, בעיקר) שמשלתבים להפליא זה בזה.

מובאים לקורא מושגי יסוד של החסידות בפירוט רב, מלוויים ציטוטים רבים מכתבי החסידות (שהם נשמת הספר, לטעמי), כמו גם ציטוטים מתורת יונג, מחלומות וקטעי שיחות טיפוליות עם מטופלים. הקורא עוקב אחר העמקות של תורת החסידות ומתוודע ליופיה הפיזי וניסוחיה הרגשים, שנוגעים באותה אמת אוניברסלית קולקטיבית אשר מבעבעת גם מתורתו של יונג.

יונג הניח שקיימת שכבה תת-קרקעית של הנפש האובייקטיבית שמוצאת ביטוי סמלי משותף לכל התרבויות. הנחת יסוד זו מצדיקה את חיפוש הנשיות בין התורות השונות, וגם מקבלת את אישורה המחודש בספר זה.

פרויד ביסס את תורתו על חמדת היצרים וטיכולם. יונג, לעומתו, הכיר גם בגעגועי הנפש המספויים ובכך מתקרב יונג לגרעין הדתי-מיסטי של תורת דתיות ומיסטיות אחרות. אבל יונג אינו עוסק באלוהות הקיימת לעצמה, אלא בנפש האדם וחיותה את האלוהי דרך "הנקודה הפנימית". המרכז העמוק של נפשו, שהיא נקודת המפגש בין האנושי החד-פעמי ובין האינסופי המוחלט הנעוץ באלוהי.

אין ספק שהחסידות אינה זקוקה להסבר או אישור פסיכולוגי לתקפותה. המחבר חולק עם הקורא את תחושת ההשתאות שלו נוכח הדמיון בין התורות הנוגעות באמת העלומה, שבין כה, היא מעבר לתפיסתני. המחבר מודע לפער שבין יופיו הפיזי של הטקסט החסידי ושפת הקודש, שהיא שפת הנפש עצמה, ובין שפת החול והניסוח המושגי-רציונלי של התיאוריה הפסיכולוגית. בין היצירה שמכילה את עצמה ובין הפרשנות הפסיכולוגית המודעת שעשויה לחמוס מן הפרח את ניחוחו. משום כך הוא מביא ציטוטים הגות ומעשיות חסידים שידברו בעד עצמם, כשונם הם. יתירה מזו: המחבר ער לכך שהחסידות כשפת הסמל החי הדבק במקורו, מיטיבה לתאר את הנפש יותר מכל תאוריה פסיכולוגית, ומבקש שונפיק ממנה את תרומותיה היהודיות. למשל, ההבחנה המעניינת של הרב קוק בין "על-תודעה" ו"תת-תודעה" (עמ' 64).

יונג הכיר בחשיבותה של התרבות שבתוכה אדם גדל, שהיא המתווך בינו ללא מודע הקולקטיבי. הארכיטיפים מן הלא מודע הקולקטיבי לובשים צביון דרך התרבות הספציפית לתוכה גדל האדם. משום כך נראה נכון וחשוב לאפשר לפסיכולוג, כמו לכל אדם יהודי בן זמננו, להכיר את משמעות היהדות, כשער לנפשו. אריק נוימן, תלמידו של יונג, כתב: "העבודה על התכנים היהודיים הינה איטית וקשה. לאט לאט אני תופש באילו מקומות הפסיכולוגיה האנליטית (היונגיאנית) אינה יכולה להיות הקרקע היחידה שעליה אני עומד. אני רואה סכנה עבורי בפסיכולוגיה האנליטית, זו

סכנה של בגידה ביסודות העצמיים (היהודיים) שלנו... אף יהודי לא יכול לצאת מתוך "הלהיות יהודי" הקולקטיבי, אי אפשר לצאת מזה, צריך לעבור דרך ה"להיות יהודי"... אינדיבידואליות ממשית יכולה להתגשם רק בין יהודים. רק בנייהם יכול היהודי לפגוש את היסוד הארכיטיפי שלו" (מכתב ליונג; 19.10.1935).

הקורא עוקב אחר העמקות של תורת החסידות ומתוודע ליופיה הפיזי וניסוחיה הרגשים, שנוגעים באותה אמת אוניברסלית קולקטיבית אשר מבעבעת גם מתורתו של יונג

החסידות והפסיכולוגיה של יונג נעות מן המיתולוגיה, דרך האתיקה, אל המיסטיקה. את הטיועון שתורתו של יונג היא מיסטית שמענו פעמים רבות כטיעון שבא לנגח את יונג, ולהוכיח את ערפול כתיבתו ומושגיו, ערפול המעיד על חשיבה אי רציונלית, ועל כך מפוקפקת בערכה. אנקורי מוציא את הרוח ממפרשי הטוענים כן, והופכו את החיסרון המיסטי ליתרון בהא-הידיעה של תורת יונג על פני תורות פסיכולוגיות אחרות, והוא משתמש במינוח המיסטי כדי לכלול בו את הרצון לדבוק בשורשי ההוויה, יתא שמה אשר יהיה (לא-מודע, טבע, אלוהות, אין-סוף).

אנקורי (כמו יונג לפניו) חש במוגבלותו של המונח 'לא מודע', משום אי התאמתו של מונח זה לבטא את עושר החכמה של העולם הפנימי. לכן, מעדיף אנקורי לכנותו 'לא-מודע', שהוא מעמקי הנפש ומרומיה כאחד. המונח 'לא מודע' קרוב לניסוח התיאולוגי שמגדיר את האל כלא ניתן לידיעה. אכן, יונג הכיר בממשותו של האינסטינקט הרליגיוזי, ואת הדחיקה ראה כמקור אפשרי של נזירותות. עם זאת, יש להבחין בין רליגיוזיות ובין מיסטיקה. וכן, יש להבחין בין מיסטיקה ובין הפסיכולוגיה של יונג. (הבחנות אלו אינן ברורות דיו בספר

הא). במיסטיקה שואפת נפש האדם להתמזגות עם האלוהי, למצב של איפוס האני בתוך האלוהי, ל'דבקות', בה יורדו המחיצות בין אובייקט וסובייקט.

ואילו תורתו של יונג מדברת על דו-שיח בין האנו לבין העצמי (עמדה רליגיוזית), אך לא על ביטול המחיצות (מיסטיקה). זאת ועוד: במיסטיקה העיקר היא החוויה המיסטית. יונג, אף-על-פי שחווה בעצמו מעין חוויות מיסטיים, אינו מבקש כלל להביא את האדם לכלל הארה מיסטית, אלא לעבודה מתמדת של בירור נפשו לקראת קבלת הניגודים ואינטגרציה. על כך יעידו דוגמאות הטיפול המובאות בספר, שהן בפירוש "עבודה": עבודה קשה ומכאבה.

הספר עוסק במוטיבים ובהליכים ארכיטיפיים שמתרחשים בהתפתחות הנפש ובתהליך הטיפולי. אך כל נשכח את החומר הפרסונלי - הלא-מודע האישי ביוגרפי, שדרכו מתרחשת עיקר עבודת הפסיכותרפיה. בספר זה נעשה ניסיון מרתק ומעמיק להעשיר את הבנתנו את הנפש, בעזרת האופן שבו הנפש דוברת על עצמה, כלומר על-ידי חלומות וטקסטים חסידיים כאחד. הספר מקיף סוגיות רבות ומורכבות, וכתוב בבהירות רבה. המחבר מוליך את הקורא במכוני החיפוש העצמי, אלא שהמודעות הפסיכולוגית עוברת כאן מעבר לגבולותיה, (היביריס?), כשהיא מנסה לתת פרשנות לטקסט המיסטי, המזהיר מפני הסכנה והקושי שבתדירה אל תחומה של האלוהות (טקסט שעד כה נחשב סתום). נראה שהמחבר נופל ברשת זו בדיוק כשהוא עוסק בטקסט של תעתועי הפתוי האלוהי! ("כשאתם מגיעים אצל אבני שיש טהור, אל תאמרו מיס! מיס!" - חגיגה יד. עב.).

רוב הספר כתוב בטון של ודאות. משום כך שמחתי למצוא בסופו את סיפורו של רבי זמן מברסלב: ספור הלב והמעייין - סיפור הגעגוע האינסופי שמזין את הנפש ומאפשר לה להתקיים. סיפור חידה, שנשאר בסיומן השאלה הפתוחה.

רות נצר

דרושים
רוכשי מודעות ומנויים
ל-"עיתון 77"
תנאים מצוינים למתאימים.
לכתוב מלבנית ל"עיתון 77", טל: 03-5619879